

Sanningsanspråk och mångfacetterad verklighet

Inledning

Politiska ideologier, filosofiska livsåskådningar och religiösa trosläror, alla håller sig med absoluta sanningar. Att vara övertygad om något, eller att tro på något, i betydelsen ”believe in something, to have beliefs”, reduceras inte sällan till något svart-vitt, något absolut, något som begränsar synfältet snarare än vidgar det. Att hävda, unika, absoluta och universellt giltiga sanningsanspråk har varit och är fortfarande karaktäristiskt för framför allt två religioner, kristendom och islam. Andra religiösa traditioner, eller filosofiska och politiska system, går givetvis inte heller fria från sådana anspråk.

Att omfatta en religiös sanning är samtidigt inte något fel eller moraliskt förkastligt i sig. Frågan är vad sanningen innehåller och vartåt den syftar, vad den gör med individen, om den exkluderar eller inkluderar människor, om den anses stå över alla andras religiösa tolkningar av verkligheten, och så vidare. Vi behöver också någon slags absolut sanning att handla efter, att tolka händelser mot ur ett rent sekulärt, politiskt perspektiv. Ett sådant instrument idag är FN:s Allmänna Deklaration om de Mänskliga Rättigheterna. Vi tillämpar det instrumentet när vi bedömer nationers beteende både internt mot sin egen befolkning och externt gentemot andra nationer och folk. Vi anser, i alla fall i en västerländsk kulturkrets, att det vi har rätt att göra så eftersom vi ser på de mänskliga rättigheterna som ett objektiva kriterium på ett korrekt politiskt förhållningssätt människor emellan.

Här kommer jag att hålla mig till den religiösa sfären och lämnar övriga sanningsanspråk åt sidan. Oavsett tradition, riskerar religiösa sanningsanspråk alltid att bli korrupta så fort de blandas ihop med strukturella maktanspråk och revirtänkande. Sanningsanspråk riskerar också att ta död på den tro som de samtidigt vill försvara. Historien igenom har absoluta sanningsanspråk så gott som alltid lett till en sklerotisk lära, ett kodifierat system, som till sist framstår som en arkeologisk död kvarleva i en museimonter. Alla religiösa traditioner bär därför inom sig redskap som ska förhindra ett sådant förstelnande av dess innehåll. I kristen tradition talar vi därför om en *levande tradition*, det vill säga en till tid och rum kontextuell trosförmedling där själva innehållet ständigt utvecklas och reformeras och där såväl individens som gemenskapens grundläggande förhållningssätt bygger på omvändelse. Gud är en levande Gud som handlar här och nu. Jesus Kristus är den Uppståndne som finns mitt ibland oss. Den Heliga Anden leder oss mot en okänd framtid och en vidgad förståelse av tillvaron.

Problemet är bara att alla trostraditioner är gemenskaper där vi gör ett kollektivt tolkande av verkligheten. Gemenskapen består av en mångfald tolkningar och utmaningen blir att hålla ihop dessa som en enhet. Vilka har då rätt att tolka den gemensamma självförståelsen, vilka tillskrivs denna rätt, vilket vi i katolska kyrkan kallar för tolkningsföreträde, och på vilka grunder? Vilka kan kriterierna vara för ett relevant tolkande av tro i vår tid? Frågorna är i högsta grad aktuella, om vi vill vara trovärdiga som kristna och erbjuda redskap för meningssökande i en alltmer mångfacetterad och komplex verklighet. I det följande vill jag främst problematisera det kristna sättet att hävda absoluta, unika och universellt giltiga sanningsanspråk i relation till en levande trosförmedling. Att tro är för mig ett livsäventyr där vi tolkar livet, skapar mening i relation till varandra, i en gemenskap, som vi kallar kyrkan. Den gemenskapen, kyrkan, kräver idag en global medvetenhet. Vilka blir då kriterierna för en kristen trostolkning idag?

Unika, absoluta och universellt giltiga sanningsanspråk, en fråga om bra eller dålig religion?

Om vi i en kortformulering kan uttrycka den kristna tron som att den vill människans frälsning, i betydelsen befrielse från all synd och ondska, och hennes gudomliggörande, så tror jag att vi utan större tvekan kan bejaka det som en absolut sanning, som i varje fall gäller för oss. Men den sanningen kan inte vara privat, något avskilt och exkluderande från mänskligheten i övrigt. Frälsningen eller gudomliggörandet får bara betydelse om det gäller alla människor utan undantag. De andra behöver inte omfatta sanningen som en trosutsaga, men den blir nödvändig för den enskilda kristna troende människan, för att hennes frälsning ska bli fullkomlig.

Den judisk-kristna traditionen talar alltid om en gemenskap, ett Guds folk, som i sin yttersta form omfattar hela mänskligheten. Här finns inte ett individualistiskt självförverkligande, bara en personlig kallelse till tjänst för mänskligheten. Här finns inte en fragmenterad verklighetsuppfattning utan en helhetssyn som bygger på enhet i mångfald. Här finns inte ett materialistiskt förtingligande utan en syn på materien som Andens form, för att låna ett uttryck av den kände paleontologen och mystikern Pierre Teilhard de Chardin. Här finns inte ett svar på hur eller vad utan bara ett ständigt vidgat *varför*.

Vem är människan? Varför är vi här? Vart är vi på väg? Livet har inte automatiskt mening i sig. Det är människans uppgift att skapa mening med livet i relation till sin omgivning, ytterst till hela mänskligheten. Våra trosmönster kan vara redskap i detta meningssökande. Ett trosmönster är en gemenskaps kollektiva historia att visa på mening och innehåll i livet utifrån en eller flera händelser som uppfattas och tolkas som gudomliga. Så här långt kan det kristna

sanningsanspråket vara mångfaldigt och mångdimensionellt till sitt innehåll eftersom det är något levande och pågående.

När vi sedan kommer in på själva gudstron i den abrahamitiska traditionen bygger den på en samlad troserfarenhet av tro, hopp och kärlek under tre till fyra tusen år. Denna trostradition är ett kontinuerligt förmedlande av människors samlade tolkning av det transcendenta. Och både förmedlandet och tolkningen fortsätter än idag, vilket vi förvisso kan ha mycket olika åsikter om, liksom att vi uttrycker det i en mängd olika symboler, berättelser och riter.

Det är när denna tolkning gör begränsade, absoluta sanningsanspråk som anses vara universellt giltiga över tid och rum som trostraditionen riskerar att förvanskas i sig själv. Vi kan kalla det för ”dålig religion”, något som bör kritiserats av både troende och icke-troende. Men det finns flera korrigerande faktorer mot en sådan begränsad, absolut sanning i den abrahamitiska traditionen som till exempel själva gudsnamnet. I 2 Mos 3:14 säger Gud om sig själv: ”Jag ska bli den jag ska bli”. Vi relaterar till en Gud som är Gud i relation till oss och till vår konkreta tillvaro stadd i förvandling. Kristendomen är dessutom grundad på en förlorad kropp, för att använda den franske jesuiten och filosofen Michel de Certeaus uttryck, symboliserad med den tomma graven och himmelfärden. Kristendomen är född ur vanmakt och övergivenhet som vänds till hopp och frimodighet och som vi kallar uppståndelse. Tron är att vi återfunnit kroppen och att *vi* är denna Kristi kropp, Guds tempel, Guds ständigt pågående människoblivande. Denna mänsklighet är precis som Gud själv i ständig förvandling, ”jag ska bli den jag ska bli”. Resultatet av detta blir att det är i min medmänniska som jag kan känna igen och möta Gud, relatera till Gud. Genom varandra relaterar vi till det som är större än vad var och en av oss själva är.

Det är därför som katolska kyrkan säger att ”Människan är kyrkans första väg”. Det är också därför som vi talar om dialogen, mötet, som den gudomliga uppenbarelsens främsta plats. I alla öppna möten sker något som är större än deltagarna enskilt, även större än själva gruppen. Det transcendent tar således form mitt ibland oss. Så här långt kan vi tala om de kristna religiösa sanningsanspråken som positiva för människan.

I den kyrkosplittning som vi omvittnat genom historien finns ofta dåliga absoluta sanningsanspråk. Ett sådant är när katolska kyrkan hävdar att kyrkan i sin fullhet endast förefinns (*subsistit*) i den katolska kyrkan¹. Ett sådant uttalande riskerar att skapa maktrevir som givetvis både kan exkludera och inkludera människor i sin mitt. Det är ett sanningsanspråk som lätt kan urarta till ett maktanspråk i den

¹ Lumen Gentium, § 8

ekumeniska dialogen. Ett sanningsanspråk gemensamt för alla kristna kyrkor och samfund är att Guds uppenbarelse definitivt fullbordats i Jesus Kristus en gång för alla. När detta anspråk görs till något exklusivt, absolut och universellt giltigt kan det leda både till ett teologiskt problem och till ett problem i konkret religionsdialog. Om Gud är en levande Gud måste vi erkänna att vad som helst ske när som helst.

Som strukturell institution visar kyrkan att hon är lika anfäktad av makt och revir som vilken annan sekulär institution som helst. Det evangeliska ledaridealet är något helt annat, "Ni vet att de som räknas som härskare är herrar över sina folk och att furstarna har makten över folken. Men så är det inte hos er. Den som vill vara stor bland er skall vara de andras tjänare, och den som vill vara den förste bland er skall vara allas slav. Människosonen har inte kommit för att bli tjänad utan för att tjäna och ge sitt liv till lösen för många."² Att en organisationsform måste till för en internationell gemenskap som den kristna är självklart, liksom att en ordning måste finnas för att garantera en enhet, men det finns inget gudomligt i den struktur som är för handen idag.

Spontant upplever vi att det finns "dålig" religion, religiösa mönster eller religiös utövning som förtrycker människor, sina egna anhängare likaväl som det ibland också skadar andra. Kriterierna för vad som är bra eller dåligt är inte entydiga och har diskuterats genom hela historien. Men det saknas inte heller bedömningsgrunder för vad som leder en människa till sann frihet, äkta glädje, ett gott självförverkligande till tjänst för mänskligheten och djupa och goda relationer med sin omgivning.

Hela den bibliska traditionen talar om dålig religion utifrån den mänskliga tendensen att ge efter för avgudadyrkan. Men vad är avgudar egentligen? Bilden av guldkalven i öknen verkar i sin närmast barnsliga konkretion historiskt passerad. Ändå vet vi innerst inne att vi håller oss med en rad gudsbilder som inte *är* Gud. Frågan är vad dessa bilder gör med oss och hur vi kan lägga bort dem.

Bibeln i sin helhet innehåller inga entydiga svar på vårt dilemma om bra och dålig religion. Bibeln förkastar visserligen en form för avgudadyrkan, men den rättfärdiggör också det som tveklöst kan kallas dålig religion. Här uppmanas det utvalda folket att både döda människor som står i deras väg och erövra land på Guds uppmaning och i Guds namn. En gud som alltså skulle uppmana en grupp av människor som sina avbilder att döda andra grupper av människor som rimligen också är Guds avbilder. Det inte bara låter motsägelsefullt, utan är det också!

² Mark 10:42-45

Men finns det några objektiva kriterier på vad som kan härröra från Gud och vad som inte gör det? Vi kan ställa frågan vilka konsekvenser ett påbud av eller en utsaga om Gud får för vårt mänskliga beteende. Vad kan vara sanna uttalanden om Gud och vad härrör från vår egen förvrängda fantasi och våra mänskliga maktbegär?

Aristoteles³ har formulerat ett hanterbart och realistiskt kriterium. Det går ut på att något är gott om detta något fullbordar sin natur, utvecklar sin fulla förmåga, sin totala potentialitet. Det har då blivit det till vilket det är skapat och avsett. Människan är i det avseendet en varelse för vilket det tar lång tid att nå sin fullbordan. Vi talar bland annat om en eskatologisk människosyn, att människans fullbordan till och med ligger bortom livet här och nu. Så långt gick nu inte Aristoteles, utan det goda låg i att vi blir vår kallelse som människor redan i detta livet. Om nu Gud nedlagt sin avbild och likhet i oss människor så är det vår kallelse att utveckla detta. Thomas av Aquino sade att människan var *capax Dei*, att hon har förmåga till Gud. Här finns fröet till växt som människa, till gudomliggörande, att bli något bortom det redan tänkta.

Enligt Aristoteles fanns det kriterier på rätt och fel, gott och ont, indirekt nedlagda i det universum som Gud skapat. Naturrätten, som given i skapelsen, var precis som allt annat vidrört av Gud, menat av Gud. Kriterierna utgår från Gud själv och gäller oavsett religion, kultur, tid och plats. Naturrätten kan alltså ge kriterier på hur vi ska handla som människor och vad som är bra och dåligt också när det gäller religiösa traditioner och trosföreställningar.⁴ Den gyllene regeln är en sådan formulerad naturrättsprincip som återfinns i så gott som alla religioner och filosofiska system, exempelvis i Matteusevangeliet, ”Allt vad ni vill att människorna skall göra för er, det skall ni också göra för dem. Det är vad lagen och profeterna säger”, (7:12).

Hur ska då kriteriet användas? Det goda är alltså att bli, eller vara på väg att bli, sin sanna natur, bli det till vilket det är skapat. Om vi ska bedöma om en religion är bra eller dålig, om en lag eller rättslig norm är bra eller dålig, och använder Aristoteles kriterium så bör de religiösa systemen bedömas om de verkligen erbjuder redskap för människor att bli fullt ut mänskliga. Ur ett religiöst perspektiv kan vi säga att Gud vill att alla människor ska förverkliga den gudagivna potential, förmåga, de alla har fått och delar som människor. Då utgår vi från att det finns en Gud och att denne guden velat och skapat alla människor.

Ett allvarligt problem idag är de ofta generaliserande och okunniga påhopp som görs på religionerna som sådana eller på grupper av troende människor. Många

³ 384 – 322 f.Kr.

⁴ Vardy, Peter, *Good and Bad Religion*, SCM Press, London, 2010, s. 59

gångar drar dessa attacker alla troende över en kam, hur olika de än är, och driver ofta in de religiösa företrädarna i hårda försvarspositioner och onödiga lojalitetskriser. Vi får ibland ett försvar av religiösa traditioner som dessa företrädare aldrig skulle tillåta sig om de inte blivit så hårt ansatta. De riskerar att försvara en fantombild av sin tro som angriparna skapat, men som inte har något med de troendes egen självförståelse att göra.

Det finns förstås en hel del som är riktigt att påtala i de religiösa traditionerna, som alltså inte vilar på en äkta tro eller trosföreställningar som gagnar människors förverkligande. När de religiösa företrädarna inte själva påtalar dessa vanföreställningar inom sina egna traditioner eller vill göra något åt dem och när de inte sällan drar nytta av dessa ”avgudar” för sina egna maktpositioner, får vi en sklerotisk situation där religiös fundamentalism kommer att stå som en martyr gentemot en i det här fallet korrekt kritik. Dessutom driver en sådan här situation in alltför många människor i en förenklad troslära och en funktionell eller magisk tro som till sist leder till fundamentalism. Och fundamentalismen i sin grund är en form av avgudadyrkan, där Gud har gjorts lika liten som den enskilda människan själv. Peter Vardy skriver i sin bok *Good and Bad Religion* från 2010 att ”’Dålig religion’ måste bemötas av både ateister och troende, men det som är gott måste också framhållas och uppmuntras av båda sidorna”.⁵

När den trostradition som kritiseras för drag av dålig religion svarar med att hota den som framför kritiken med sanktioner eller uteslutning eller kanske till och med till livet blir det endast ett bevis på att trosmönstret skadar den mänskliga naturen och att det verkligen är fråga om dålig religion. Det här har vi bevittnat åtskilliga gånger inom islam med den brittisk-indiske författaren Salman Rushdie, författaren Taslima Nasreen från Bangladesh som lever i exil i Sverige och den somaliska författaren, sedermera holländska politikern och numera amerikanska medborgaren Ayaan Hirsi Ali som de idag mest kända exemplen. De har utifrån sina olika perspektiv gjort en rättmätig kritik av vissa uttryck av islam och har samtliga förföljts, hotats till livet och varit tvungna att lämna sina ursprungsländer. Om kritik inte kan bemötas i ett öppet samtal och med respekt för varandras människovärde och samvete har vi för länge sedan lämnat det som är god religion och de naturrättsliga principerna för mänskligt beteende.

Det enda sättet att bemöta ateisternas rättmätiga kritik av ”dålig religion” är att vi själva som religiösa företrädare vågar framhålla trons komplexitet. Vi måste våga både kritisera och fördöma religiös lära och praxis som hindrar människan att utveckla sin fulla gudagivna potentialitet även om vi då blir angripna av ”våra egna”. Ledsamt nog är det så att folk i allmänhet föredrar förenklade

⁵ Vardy, s. 5

sanningar och att tolka verkligheten som svart eller vit, snarare än att befinna sig i tusentals grå nyanser. Om vi stannar vid det förenklade och lättillgängliga, då har vi förenat oss i dansen runt guldkalven, och vi har blivit de verkliga ateisterna.

Inom vår egen religiösa tradition måste vi tillåta kritiskt tänkande, sökande, frågande och uppmuntra våra trosfränder till en ständig reflektion om sin tro och självförståelse. God religion förhåller sig alltid kritisk, framför allt till sig själv och sina egna anspråk och mognar till vishet genom meningsskiljaktigheter i sin egen mitt. All sanning är mångdimensionell och vi måste brottas med den om den ska hjälpa oss att söka livets mening och varför.

Vad är då en sann och levande tro?

Vår kristna tro har sitt ursprung i vanmakt och övergivenhet. Det är alltid när mörkret är som djupast, när döden redan inträtt, när allt hopp är ute, som den förlösande kreativiteten tar form. Vår trostradition utgår från en sårbar Gud som föds som ett värnlöst barn rakt in i en mänsklighet präglad av kamp för överlevnad, krig och maktmissbruk. I den judisk-kristna traditionen kan Gud och människa vara starka samtidigt. Jakob strider med Gud och vem som vinner lämnar berättelsen öppet. Människan korsfäster Gud och alla överger honom under de sista timmarna. Gud svarar med uppståndelsen, som ingen människa bevittnar, men väl inser när vi vågar erkänna att Guds egen ande bor i oss själva. För den som verkligen tror detta blir ingenting omöjligt, och då handlar det inte om sensationella mirakler, utan om att ta dopet på allvar, att vi döpts *till Kristus*. Resultatet blir att vi borde kunna skapa ett värdigt samhälle oss emellan.

Vi har fastslagit att trons fråga och utgångspunkt är ett varför. Frågan *varför* kan samtidigt aldrig bortse från naturvetenskapens förklaringsmodeller av tillvaron som svar på frågorna *hur* och *vad*. För varje ny upptäckt kommer modellerna att omprövas och det tar vi för självklart. Utmaningen för en troende människa är att också kunna ompröva sitt svar på frågan *varför*, så att naturvetenskapen och de existentiella frågorna kan stå i samklang med varandra. Idag finns en avgrund mellan de båda svarsmodellerna vilket bland annat beror på att vi reducerat tron till ett försanthållande, till bekännelse, dogmer och riter. Våra olika trosläror gör unika, absoluta och slutgiltiga sanningsanspråk, vilket riskerar att låsa in oss i en ensidig tolkningsmodell även av Gud själv. Men trons språk får inte reduceras till rationella utsagor, utan måste förbli ett poetiskt kärleksspråk som ger en djupdimension åt våra existentiella livserfarenheter. Om tron endast förkunnas som en lära i form av dogmer, i form av en katekes, eller ännu värre i form av moralism stelnar själva tron och upphör att svara på frågan *varför*. Istället börjar

tron svara på *hur* och *vad*, något som dess tradition i form av existentiella berättelser aldrig varit avsedd att göra.

Att tro är att vara hängiven verkligheten och våga se den precis sådan den är i all sin grymhet och skönhet. Att tro är att våga engagera sig i verkligheten, vilket omedelbart ger oss ett ansvar. Att tro är att påverka, att smutsa ner sina händer, att inte dra sig undan de som är mina gelikar. Att tro är att i samspel våga låta sig förvandlas av verkligheten och den andre, och att själv våga påverka och förändra. Vi blir sårade och sårar, vi skadar och helar, vi river ner och bygger upp, och mitt i denna mångtydighet finner vi en mening med livet, vi tror. Tron innebär att ha tillit till något större, till horisonten som avlägsnar sig ju längre fram jag kommer i livet. Hoppet ligger i att meningsskapandet leder till något bättre, något mera mänskligt, något förvandlat, och ytterst till det fullkomliga.

Vi vet att vi ser på verkligheten med färgade glasögon. Det betyder att vi tolkar något i det ögonblick vi ser det och sedan bedömer det utifrån tidigare erfarenheter. Ofta förväxlar vi verkligheten med våra tolkningar, och anser att tolkningarna är verkligheten. Hur förhåller sig tron och våra tolkningar av verkligheten till varandra? Förutsättningen för att ha tillit till min omgivning är att kunna bedöma den så realistiskt som möjligt, det vill säga att se den precis sådan den är, utan tolkningsraster eller fördomar. Ofta tolkar vi verkligheten och våra medmänniskor utifrån ett optimistiskt eller pessimistiskt perspektiv, och båda är lika förödande. Där en pessimistisk syn tar över blir vi förlamade, vi resignerar och backar helt enkelt ut ur verkligheten. Hänger vi oss åt optimism riskerar vi att leva i en drömvärld av fantasier och vi blir oförmögna att lösa problem och bidra till verkliga förändringar. Våra tolkningsglasögon hindrar oss att upptäcka möjligheterna i vår sociala tillvaro, hur vi kan bryta upp förtryckande mönster av olika slag. Hur ofta bedömer vi inte våra medmänniskor utifrån de fantombilder vi har av dem. Då får vi kontroll och verkligheten blir en teaterscen med marionetter och vi håller i trådarna.

Att vara realist förutsätter två saker. Först att erkänna att vi faktiskt ser tillvaron utifrån vår förförståelse av densamma och därefter försöka våga förstå varför vi tolkar den som vi gör. Då blir det i någon mån möjligt att lämna bedömningarna åt sidan och lyssna på andras tolkningar. Det är i det ögonblicket som en öppen dialog kan ta form och något nytt födas eller uppenbaras för oss. Det är när vi försöker bortse från våra egna tolkningar som verkligheten kan få nya dimensioner och förvandlas till något bättre, fredligare och mer rättfärdigt. I samma mån som naturvetenskapen måste ompröva sina teorier om den fysiska verkligheten, i samma mån måste vi som trons människor omvända oss, det vill säga våga se tillvaron från ett nytt perspektiv varje gång vi får ny kunskap om den. Att tro är att ständigt ompröva själva tron, precis som vi omprövar teorier om den fysiska verkligheten.

Även berättelserna om Jesus visar på hur han omprövar de givna sociala och religiösa mönstren, hur han omprövar sin tro. I Matteusevangeliet läser vi om den kanaaneiska kvinnan. ”Därifrån drog sig Jesus undan till området kring Tyros och Sidon. En kanaaneisk kvinna från dessa trakter mötte honom och ropade: "Herre, Davids son, förbarma dig över mig! Min dotter plågas svårt av en demon." Han gav henne inget svar. Då gick hans lärjungar fram och bad honom: "Säg åt henne att ge sig i väg, hon går ju bakom oss och ropar." Han svarade: "Jag har inte blivit sänd till andra än de förlorade fåren av Israels folk." Men hon kom och föll ner för honom och sade: "Herre, hjälp mig." Han svarade: "Det är inte rätt att ta brödet från barnen och kasta det åt hundarna." - "Nej, herre", sade hon, "men hundarna äter ju smulorna som faller från deras herrars bord." Då sade Jesus till henne: "Kvinna, din tro är stark, det skall bli som du vill." Och från den stunden var hennes dotter frisk.”⁶ Kvinnans slagfärdighet bottnar i att hon gör en korrekt tolkning av den sociala uppdelningen mellan hedningar och judar. Just för att det är en äkta tolkning leder den till att Jesus helt ändrar sitt perspektiv på det aktuella samhället. Kvinnans tro är sannerligen stark, för hon ser verkligheten sådan den är och förskönar den inte, men hon kan samtidigt ställa den till rätta, utan att kränka de som faktiskt kränkt henne. Hon är både realist och har fantasi att skapa en situation som båda vinner på. Hon gör det omöjliga möjligt. Hon tror.

Frågan är om vi verkligen vill vara realister. Vågar vi handla efter vårt samvete? Vågar vi ifrågasätta den givna ordningen, uppförandekoderna, makten? Eller gör vi hellre eftergifter för att inte förlora karriärmöjligheter och social acceptans? Fogar vi oss i den allmänna tolkning av verkligheten som lämnar oss kvar i bekvämlighet eller orkar vi ifrågasätta de allmänna normerna? Försöker vi hävda det komplexa i tillvaron eller föredrar vi en förenklad bild som kräver mindre ansträngning? Är status quo lättare att uthärda, även i förtryck och orättfärdighet, än att arbeta på förändringar som skapar både fiender och motstånd? Israels folk längtade efter köttgrytorna i Egypten och föredrog en guldkalv, det vill säga ett liv som slavar under både världsliga och gudomliga makter. Att vandra genom öknen och skapa mening utifrån ett vagt löfte om ett förlovat land krävde både osjälviskhet, mod och en total tillit till att livet i sig självt var meningsfullt. Samtidigt är det bara i öknen som något nytt kan spira fram, som en verklig förvandling kan ske.

Att ha tillit till verkligheten och till andra människor, att tro och att se Guds Andes närvaro i varandra bryter ner rädsla och fruktan för dem som vi ännu inte känner eller det vi inte har kunskap om. Till synagogföreståndaren som förlorat

⁶ Matt 15:21-28

sin dotter säger Jesus ”Var inte rädd, tro bara!”⁷ Det sägs inget om vad han ska tro på, bara att han ska ha tillit till att allt det goda är möjligt, att livet är möjligt. Känd är också dialogen mellan Jesus och fadern till sonen med en stum ande, ”Men förbarma dig över oss och hjälp oss, om du kan.” Jesus sade: ”Om jag kan? Allt är möjligt för den som tror.” Då ropade pojakens far: ”Jag tror. Hjälp min otro!”⁸ Ordet ”möjligt” på svenska är egentligen för svagt, på grekiska står det *panta dunata*, vilket antyder att ”all kraft finns för den som tror”.

Både den hebreiska och grekiska bibeln vittnar om att människan och Gud inte går att skilja åt, hur vi än försöker! Johannesevangeliet återger vår tveeggade hållning till Guds människoblivande i den så kallade prologen, ”Ordet (Det) kom till sitt eget, men hans egna tog inte emot honom.” Vi vill helst inte att Gud kommer så nära att Gud blir vårt eget kött och blod. Gud å sin sida envisas med att vilja bli förkroppsligad vilket bekräftas i prologens klimax i vers 14, ”Och Ordet blev kött och bodde bland oss, och vi såg hans härlighet ...” Meningen är ett uttryck för Guds manifestation bland oss människor, vi ser Guds *shekinah*, Guds härlighet, i mänskligt köttslig form. Men vi har svårt att acceptera att Guds skaparord, Guds *dabar*, verkligen blir ”kött”, som förvisso kan vara estetiskt skönt, men likväl underkastat förgängelse.

Varje gång Gud vill inplantera sig själv i världen, bli del av våra relationer, får Gud använda stor list. Gud måste visa att Guds ord ”inte är utan kraft”, som det står ordagrant i Lukasevangeliets text om bebådelsen, det vill säga att ingenting är omöjligt för Gud. Men det är inte första gången som Gud hälsar på som gäst i världen när ängeln Gabriel söker upp Maria och förklarar att ingenting är omöjligt. Vi känner också till den märkliga berättelsen om de tre männen som uppträder som Gud hos Abraham och Sara i Mamres lund. De tre männen i en person svarar den mildt tvivlande Abraham ”Finns det någonting som är omöjligt för Herren? Jag kommer tillbaka till dig nästa år vid den här tiden, och då har Sara en son.”⁹ Om Gud är den för vilken inget är omöjligt, vars ord inte är utan kraft, så måste vi vara öppna för alla former för Guds kommunikation med oss. Båda berättelserna handlar om en tro som bryter alla gängse mönster och allt förtryck. Kärnan i bebådelsestexten ligger i ängeln Gabriels inledande hälsning till Maria, ”Gläd dig, full av nåd! Herren är med dig.” Att Maria är full av nåd betyder att Gud är närvarande i henne, och hennes avsked till ängeln ”Må det ske mig efter ditt ord” innebär att hon tror på livet självt, tror på Guds levande skaparord. Vad som sedan skett biologiskt är ointressant, det viktiga är att Maria tror och litar på att det barn hon ska föda kommer att förvandla tillvaron. Vi, i vår tur, bör se på varje människa som föds som någon som har förmåga att förändra det som tidigare varit för handen, som någon som kan skänka nytt

⁷ Mark 5:36

⁸ Mark 9:22b-24

⁹ 1 Mos 18:14

hopp. Gud vill förkroppsligas i och genom oss. Berättelserna om Sara och Maria upprepas för var och en av oss om vi verkligen vill upptäcka Gud som vår innersta grundläggande beståndsdel, att vi har förmåga till Gud.

Global och mångfacetterad verklighet

I viss mån har alla kyrkor haft och har svårt att förhålla sig till ett pluralistiskt samhälle, än mer att handskas med en mångdimensionell sanning. Observera att jag inte säger en mångfald av sanningar utan att jag talar om en sanning som äger lika många dimensioner och perspektiv som det finns människor. Det innebär inte att vi inte skulle kunna tillhöra en enad gemenskap, utan snarare att våra gemenskaper måste anta både en inklusivistisk och en pluralistisk hållning det vill säga vara öppna och respektfulla. Men det måste sägas att vi fortfarande har svårt att lämna den lilla homogena byn och träda in i den interkulturella och interreligiösa trappuppgången.

I ett av dokumenten från Andra Vatikankonciliet sägs något om den positiva påverkan dessa nya landvinningar har på det religiösa livet: ”De nya förhållandena påverkar slutligen också det religiösa livet. Å ena sidan medför det skärpta kritiska sinnet att religionen renas från en magisk världsuppfattning och från kvardröjande element av vidskepelse. Människan måste tillägna sig tron mer personligt och aktivt, och många får därigenom en mer levande förståelse och erfarenhet av Gud.”¹⁰

En global medvetenhet binder med nödvändighet samman religion, tro och politik i vid bemärkelse. Få frågor med livsavgörande betydelse (säkerhet, klimat, fred, nedrustning, hälsa, utbildning ...) kan idag avgöras på nationell nivå. De kräver ett globalt seende och ofta nog ett andligt förhållningssätt. Här måste vi samarbeta mellan de olika religionerna.

När vi utforskar tron och det andliga livet kan vi inte nöja oss med att hämta inspiration från historiska erfarenheter och skriftliga källor. Vi måste ta hänsyn till det vi kan kalla en global medvetenhet och som egentligen är en sen erfarenhet i mänsklighetens historia, även om flera olika religiösa traditioner alltid räknat med en universell giltighet och bestämmelse. Men det är först under senare tid som en sammanlänkad värld blivit påtaglig för gemene man. Vi kan idag inte bedriva handel, utnyttja service, bygga upp en industriproduktion, utvinna råvaror eller bedriva forskning utan att samarbeta över de nationella, etniska, kulturella och religiösa gränserna. Även om vi är olika och ofta splittrade oss emellan, så har begreppet mänsklighetens enhet i mångfald blivit

¹⁰ Gaudium et Spes § 7

en verklighet som inte längre bara finns på idénivå och heller inte går att bortse ifrån.

Många av 1800- och 1900-talets filosofiska och teologiska klassiker har formulerat denna mänsklighetens enhet i mångfald. Det tekniska förverkligandet har kommit i efterhand, först under de senaste årtiondena. Det är hos flera av dessa tänkare som vi kan hitta grunden för en global andlighet och medvetande, exempelvis Teilhard de Chardin, Henri de Lubac och Karl Rahner. Vår uppgift idag, eller kanske ännu hellre, imorgon, är att binda samman möjliggörandet av vår fysiska enhet med en andlig global medvetenhet i praktiken. Just här ligger den stora utmaningen för de etablerade religionerna, kyrkorna och samfunden.

Men vad är då en global andlighet och medvetenhet? Först måste vi ta på allvar att andlighet är att gå in i verkligheten, in i materien, och inte fly bort ifrån det kroppsliga och våra näralliggande uppgifter och arbeten. I sin bok *The Search for Spirituality, Our global quest for meaning and fulfilment* talar den internationellt prisade författaren och professorn Ursula King om en "householder spirituality", en vardagsspiritualitet, egentligen en "hushållsspiritualitet".¹¹ Hon ställer den här formen för andlighet i kontrast till förnekelse och avståndstagande från världen. Det handlar tvärtom att gå in i världen och fokusera på vardagslivets plikter, att engagera sig socialt, att omfatta en etik som har hela mänskligheten i fokus. Samtidigt stannar inte hushållsspiritualiteten vid ett "göra" utan drivs av en medveten inre attityd.¹² Denna inre attityd handlar om träning i uppmärksamhet och närvaro i nuet som exempelvis buddhismens "mindfulness".

Tolkningsföreträde, tolkningsrätt – att tro är att tolka livet

Till sist ska vi beröra problematiken kring vilka som har tolkningsrätt i den kristna gemenskapen. I katolska kyrkan tillerkänns biskoparna och påven ett tolkningsföreträde och de anses genom ämbetsvigningen ha mottagit "sanningens tillförlitliga nådegåva."¹³ Utifrån denna nådegåva ska de "samvetsgrant avlyssna, i renhet bevara och i trohet utlägga" Guds ord¹⁴. Men talar Gud endast till ett läroämbete och hur betraktas *sensus fidelium*, de troendes samförstånd, i det avseendet? I DV § 2 sägs att "I denna uppenbarelse talar den osynlige Guden med sin överflödande kärlek till människorna som sina

¹¹ King, Ursula, *The Search for Spirituality, Our Global Quest for Meaning and Fulfilment*, Canterbury Press, London, 2009, sid. 29

¹² King, Ursula, *The Search for Spirituality, Our Global Quest for Meaning and Fulfilment*, Canterbury Press, London, 2009, sid. 41

¹³ Dei Verbum § 8

¹⁴ Dei Verbum, § 10

vänner och finns bland dem för att inbjuda dem till gemenskap med sig och ta upp dem i denna”.

Här finns idag en spänning i *hur*, i betydelsen vilken metod vi använder *när*, vi tolkar tron som gemenskapens självförståelse. På ena sidan har vi en deduktiv tolkningsmetod som både är extremt rationell och pretentiös. Den katolska Internationella Teologikommissionen säger i sitt dokument från februari i år, *Theology Today: Perspectives, Principles and Criteria*, att ”Teologi är därför *scientia Dei*, vetenskapen om Gud, då den är ett rationellt (förnuftsmässigt) deltagande i den kunskap som Gud har om sig själv och om alla ting”, § 18. ”Som *scientia Dei*, syftar teologin till att på ett rationellt och systematiskt sätt förstå Guds frälsande sanning”, § 19.

På den andra sidan har vi en induktiv metod som utgår från människans erfarenheter, det som är möjligt att studera, det vill säga hur människan uppfattar Guds tilltal genom livets olika skeenden och hur detta kan vara frälsande i hennes konkreta liv. Utifrån dessa erfarenheter kan vi sedan säga något om Gud just nu och detta i relation till bibelns berättelser och historia. I den deduktiva metoden utgår man från att man redan *har* sanningen, i den induktiva *söker* man den. Detta utesluter inte att även den induktiva metoden måste vara logiskt begriplig.

Den induktiva metoden har svårt att erkänna ett tolkningsföreträde, medan tolkningsföreträdet förutsätter ett deduktivt förhållningssätt och i viss mån också ett givet svar. Tolkningsrätt kan däremot alla ha som engagerar sig i ett induktivt teologiskt tänkande och ärligt sökande. Tolkningsföreträde *ger* makt eller utgår från en maktposition, medan tolkningsrätt bygger på auktoritet, det vill säga på den relevans som en reflektion har i relation till gemenskapens meningssökande i stort. Och då måste vi lita på *sensus fidelium* såsom Andra Vatikankonciliet definierar det i *Lumen Gentium* § 12, att de troende ”inte kan fara vilse i tron” när de är smorda av den heliga Ande.” Frågan är hur mycket tolkningsrätt som tillskrivs Guds folk i praktiken! Det är självklart att både ett läroämbete och teologerna har en speciell kunskap när det gäller att tolka tron, men i ödmjukhetens namn måste vi påminna oss Jesu ord: ”Jag prisar dig, fader, himlens och jordens herre, för att du har dolt detta för de lärda och kloka och uppenbarat det för dem som är som barn. Ja, fader, så har du bestämt. Allt har min fader anförtrott åt mig. Och ingen känner Sonen, utom Fadern, och ingen känner Fadern, utom Sonen och den som Sonen vill uppenbara honom för. Kom till mig, alla ni som är tyngda av bördor; jag skall skänka er vila. Ta på er mitt ok och lär av mig, som har ett mildt och ödmjukt hjärta, så skall ni finna vila för er själ. Mitt ok är skonsamt och min börda är lätt” (Matt 11:25-30). Om trons innehåll blir så svårbegripligt att det måste experter till för att förstå det och

kunna ge mening är jag inte säker på att det är fråga om kristen tro eller ens god teologi längre ...

Utmaningar för kristen trostradition

För att vi ska sägas omfatta en levande tradition måste vi få en reellt vidgad tolkningsrätt av tron och läran utifrån en öppen teologisk reflektion i vilken alla troende tar del. Formuleringar av trons innehåll måste få auktoritet i sig och kan inte vila på vissa företrädares maktpositioner. Ingen tvingas att tro på något, bekänna något, idag. Även om inte kyrkans ämbetsbärare alltid ser de troende som fullvuxna, myndiga människor, så fostras vi successivt till ett eget, personligt tänkande och ett vidgat ansvar rent allmänt. Nya pedagogiska metoder, demokratiska processer, informationsteknologi och en vidgad kosmologisk kunskap har inte bara gjort kunskap tillgänglig för ett allt större antal människor utan också vidgat våra rättigheter och i den mån vi vågar handla ansvarsfullt och fritt även gjort att vi inte längre accepterar att andra tänker åt oss eller på annat sätt bemästrar oss. Det gäller inte bara i samhället utan även i kyrkan. Idag tolkar vi våra liv själva i allt högre grad eller i gemenskaper som vi själva väljer.

Det här betyder inte att kyrkliga företrädare inte skulle ha en roll att spela. Den är oerhört viktig i ett samhälle där ämbetsbäraren alltmer blir ställföreträdande i trosfrågor. Men en ställföreträdande ämbetsbärare kommer inte att bedömas utifrån sina ord, utan minst lika mycket utifrån sina handlingar och sitt förhållningssätt. Dessutom måste hans eller hennes ord vara konkreta redskap för meningsskapande. Först då får vederbörande auktoritet.

Slutord

I Matteus 17:20 läser vi att inget blir omöjligt för oss om vi bara har tro. Svindlande perspektiv öppnar sig för trons möjligheter även i vår egen personligt begränsade tillvaro. ”Sannerligen, om ni har tro så stor som ett senapskorn kan ni säga till det här berget: Flytta dig dit bort, och det kommer att flytta sig. Ingenting blir omöjligt för er”. Här föds den verkligt osjälviska och skapande handlingen. Det är här, som det vi kallar försynen, kan arbeta fritt, utan våra konventioner, rädslor och begränsade verklighetstolkningar. Det är det här som är uttåget ur Egypten, ökenvandringen mot ett förlovat land. Men det är också här som lockelsen att ge upp friheten och återvända till tryggheten finns. Det är vår grundkallelse att befria oss från de som härskar över våra liv, vare sig det är Egyptens faraoner eller vår egen bekvämlighet, vare sig det är den allmänna opinionen eller vårt klanbeteende. Först då kan vi se verkligheten med

en skarpare synskärpa, tolka den även om tolkningen medför smärta och sorg, men det är där som vi hittar fram till trons dynamik och kraft som gör det omöjliga möjligt. Det är här vi förverkligar vår kallelse i ett samspel med Guds nåd. Det är här vi väljer att antingen vara slavar under ett status quo eller låter oss befrias av den Ande som Gud skänker oss i varje enskilt andetag.

Det är i detta trossprång som vi kan lämna anspråken och vårt kontrollbehov och instämna med kardinal Henry Newman: ” ... here below to live is to change, and to be perfect is to have changed often” eller med Emilia Fogelklou: ”Tro rätt kan man inte, därför att till trons väsen hör övertygelsen om att alltjämt få ny och rikare visshet.”

Sr Madeleine Fredell OP
